

PRISPEVKI

ZA NOVEJŠO

2000

1

... ..

ZGODOVINO

ZBORNIK

MILICE KACIN WOHNZ

1.01
Prejeto 21. 7. 2000

UDK 262.14(=163.6)"1937":321.64

Boris Mlakar*

Kaplan Ivan Kretič in otroška pesmica v Cerknem leta 1937 ogrožata varnost italijanske države

IZVLEČEK

Na podlagi arhivskega gradiva, med katerim gre omeniti predvsem ohranjen dosje v fondu goriške kvesture, avtor na kratko prikazuje značilno epizodo iz soočenja med italijansko fašistično oblastjo ter slovensko primorsko duhovščino v tridesetih letih in to na primeru kaplana Ivana Kretiča v Cerknem. Zaradi uporabe slovenskega jezika in poučevanja narodnih pesmi ter sploh zaradi oviranja italijanizacije se je sprožil celotni fašistični oblastni in represivni aparat od Cerknega do Gorice, pri čemer se je kaplan komaj izognil kazni. Ker je s svojim ravnanjem nadaljeval tudi po premestitvi v župnijo Kojsko, je bil 1939 obsojen na dve leti konfinacije v južni Italiji.

Ključne besede: fašizem, italijanizacija, Primorska, duhovščina, konfinacija

ABSTRACT

CHAPLAIN IVAN KRETIČ AND A CHILDREN'S POEM IN CERKNO FROM 1937 ARE THREATENING THE SAFETY OF THE ITALIAN STATE

Based on archival documents, the most important being a preserved file in the fond of the Gorizia police office, the author, using the example of the parish priest Ivan Kretič in Cerkno, vividly presents a story illustrating the confrontations such as were typical in the 1930s between the Italian Fascist authorities and the Slovene clergy in the Primorska region. Kretič, by using the Slovene language and teaching his congregation national songs, which was seen by the Italian authorities as a deliberate attempt to hinder the Italianisation of the region, elicited a strong reaction from the entire Fascist ruling and repressive apparatus from Cerkno to Gorizia. Kretič managed to avoid punishment only by a hair's breadth. Yet because he continued with such and similar activities after he was transferred to the parish of Kojsko, he was sentenced to two years of confinement in southern Italy in 1939.

Key words: Fascism, Italianisation, Slovene Litoral, clergy, confinement

* Dr., asistent doktor, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1

Kaplan Ivan Kretič in otroška pesmica v Cerknem leta 1937 ogrožata varnost italijanske države

Spisal dr. Boris Mlakar

O položaju primorskih Slovencev v času med obema vojnama so pisali že mnogi pisatelji, publicisti in predvsem tudi zgodovinarji. Skoraj nihče ob tem ni mogel mimo ugotovitve, da je bilo soočenje italijanske nacionalne države ter zatem posebej še totalitarnega fašizma z majhnim delom že tako majhnega slovenskega naroda travmatično. Zaradi nekaterih zgodovinskih vzrokov in tudi čisto navadnih predsodkov in stereotipov je psihološke težave imela tudi italijanska stran, toda po svojih človeških posledicah se je to razmerje v izrazito bolečih oblikah kazalo predvsem pri slovenski strani. Slovenci, posebej še primorski Slovenci, so si v času nacionalne emancipacije ob koncu avstroogrške dobe pridobili kar veliko stopnjo samozavesti, ki je v odnosu do Italijanov prihajala do izraza tudi kasneje, čeprav ni bila zmeraj izrecno izražena in poudarjena. Na svojevrsten način jim je to psihološko izhodišče, vsaj v posameznih lokalnih okoljih, lajšalo vsakdanja ponižanja s strani fašističnih oblasti ter pomagalo h kljub vsemu bolj vedremu pogledu na svet. K temu so seveda pripomogle tudi druge okoliščine, npr. možnost tihotapljenja ob novi meji ter povezave z rojaki onstran rapalske meje, tudi v vlogi opozicionizma, iredentizma ali enostavno protifašizma. Podobna izhodišča oziroma institucionalni okvir za vsaj pasivni odpor in gojenje narodne zavesti je Primorcem nudila katoliška Cerkev, ki je svojo avtonomno strukturo več ali manj nedotaknjeno prenesla iz obdobja stare države v fašistično, kar je pomenilo tudi njeno nacionalno personalno zasedbo oziroma avtonomen duhovni ter kulturni stik z verniki. Tudi po fašističnem raznarodovalnem rezu v drugi polovici 20. let je slovenščina slejkoprej ostajala notranji jezik slovenskega dela Cerkve,

predvsem pa jezik verskega izražanja. Italijanski pritisk je kasneje sicer marsikje izsilil npr. tudi italijanske verske obrede v podeželskih cerkvah, toda formalno samo in zgolj za tamkaj bivajoče italijanske, seveda priseljene, vernike. Nadškof Carlo Margotti je ob svojem identificiranju z interesi režima šele s sinodo spomladi 1941 poskušal notranje romanizirati (t.j. italijanizirati) tudi slovenski del goriške Cerkve, a ob trdem odporu slovenskih dekanov je v tem uspel le v majhni meri.

Eno izmed značilnih podeželskih okolij je bilo tudi Cerkljansko s Cerknim kot občinskim središčem, z vidika oblastnikov fašistične države pa tudi važnim obmejnim krajem. Do srede 30. let je kraj po zaslugi oblastnih prizadevanj temeljito spremenil svojo podobo, saj so tu zrasle velike vojašnice, drugod nad okoliškimi vasmi bliže meji tudi številne manjše vojašnice oziroma karavle, v samem središču pa med drugim tudi stanovanjski blok za italijanske častnike, novo občinsko poslopje, pred katerim se je na "Piazza Impero" bohotil fašistični spomenik itd. Vrhovi in grebeni proti Jugoslaviji so bili utrjeni s številnimi bunkerji ter žičnimi ovirami, vse to so povezovale ceste in t.i. mulatiere. Zunanja podoba kraja je bila tedaj seveda že povsem italijanska, čeprav npr. priimki domačinov niso bili italijanizirani. Res pa je, da se je v drugi polovici 30. let po nekajletnem premoru med ljudmi spet pojavil slovenski tisk, ki so ga v omejenem obsegu po sporazumu Stojadinović - Ciano lahko naročali iz Jugoslavije. Gospodarski položaj je bil precej neugoden, glavni val izseljevanja je bil sicer že mimo, velja pa poudariti, da so velik del vsaj večjih poslov prevzeli italijanski prišleki. Domačini so obvladovali gostinstvo in trgovsko ponudbo, nekaj zaslužka je bilo seveda z uslužnostnimi dejavnostmi za italijanske častnike in upravo, tudi z lokalnimi prevozi ipd. V kraju je bil sedež orožniške stotnije kot tudi enote finačne in obmejne straže. Če dodamo še

občinsko upravo, številno učiteljstvo in priseljene trgovce oziroma obrtnike, se je število Italijanov v občini povzpelo na nekaj sto.¹

Povsem slovenska je ostala le Cerkev oziroma versko življenje domačinov; italijanski vojaki so namreč imeli svojega kaplana, tedaj je bil to Rodolfo Roberi. Dekan v Cerknem je bil še izpred prve svetovne vojne Ivan Kunšič, doma z Gorenjske, ki je bil zaradi svoje "sovražnosti do Italije" že 1919 za pol leta interniran na Sardinijo.² Zato je bil seveda pod stalnim nadzorstvom, pri čemer pa so oblasti nanj morale računati, saj je bil predstavnik važne ustanove, h kateri so se navsezadnje prištevale tudi same. Kar se tiče jezikovne politike znotraj Cerkve, so v posameznih krajih na slovenskem podeželju težavo predstavljali Italijani civilisti. Le-ti so zahtevali tudi maše oziroma pridige v italijanščini. Dekan Kunšič se je pred to zahtevo znašel jeseni 1929, ko je Cerkno obiskal sekretar fašistične stranke (PNF) za Goriško Pino Godina. Dekan se je zatem obrnil na nadškofa Frančiška Sedeja, ki je odločil, da je v Cerknem lahko maša z italijansko pridigo vsako drugo nedeljo v mesecu, toda ob pogoju, da je prisotnih dovolj vernikov, ki "uporabljajo italijanski jezik".³ Z italijanskimi mašami je Kunšič začel sredi januarja 1930, toda z njimi so imeli tako fašisti kot tudi cerkljanski duhovniki še obilo "zabave". Problem je bil namreč v tem, da je o zadostnem številu prisotnih vernikov odločal dekan, zaradi po njegovem utemeljenih razlogov pa je lahko omenjeno mašo tudi odpovedal. Tako se je npr. kasneje lahko zgodilo, da je dekan odpovedal italijansko mašo, čeprav je bilo po oceni domačih fašistov v cerkvi kar 61 vernikov. To nezaslišano dejstvo se je poveljniku 62. legije fašistične milice (MVSN) konzulu A. Giorgiu zdelo tako važno, da je o tem poročal tudi svojim nadrejenim v Trst, Videm in Bologno.⁴ Še

¹ Strukturo prebivalstva je delno možno razbrati iz raznih priročnikov in šematizmov kot npr. Ročni kažipot po slovenskem Goriško-Gradiščanskem in njemu pridruženih okrajih za l. 1923. Gorica 1923 ali Guida generale di Trieste e della Venezia Giulia. Trieste 1939.

² Arhiv Slovenije II (dalje: AS II), Kvestura Gorica, fasc. 1033h, goriški kvestor prefektu 30.12.1929.

³ Prav tam, Kunšič sekretarju fašija v Cerknem 5.12.1929.

⁴ Prav tam, poveljnik 62. legije MVSN prefektu, poveljstvu 12. skupine legij Trst itd. 16.11.1931.

pred tem je Kunšič odpovedal tudi eno mašo ob binkoštih, toda sekretar posoške federacije PNF Console Avenanti je pronicljivo ugotavljal, da je to storil, ne zaradi omenjenih praznikov, ko v cerkvi ponavadi ni pridige, temveč zato, ker bi bila naslednjega dne obletnica vstopa Italije v vojno! In taki primeri so se vrstili še naprej, pri čemer gre omeniti vsaj še dejstvo, da so italijanski učitelji silili šolske otroke, da se udeležijo italijanske maše, da bi povečali število prisotnih, Kunšič pa jim je nato to prepovedal, češ da ne razumejo italijansko, kar so fašistične oblasti zatem izpodbijale itd. Ob vsem tem je oblastem še več nevšečnosti povzročal župnik v Ravnah pri Cerknem Ivan Mozetič, ki je bil sicer daleč naokoli znan tudi kot ljudski zdravnik in zeliščar. Le-ta je odkrito izražal svoja protiitalijanska stališča ter otrokom in njihovim staršem odločno odsvetoval vpis v organizacijo Balilla (ONB). To je vzbudilo reakcijo pri krajevni učiteljski in pri oblasteh, nakar je župnik gospodični svetoval, naj bo previdna, kajti v zadnjem času so našli že dva mrtva fašista... Le za las se je Mozetič izognil konfinaciji, doletela pa ga je kazen opomina, združena z omejitvijo gibanja zgolj na lastno (majhno) župnijo in to le podnevi.⁵

Ampak težav in ovir za fašistično politiko "miroljubne penetracije" tudi v Cerknem še ni bilo konec. Avgusta 1935 je bil za novega kaplana v kraju imenovan Ivan Kretič, ki je komaj pred nekaj meseci slavil novo mašo. Doma je bil iz Tevč pri Šmarjah v Vipavski dolini, študiral pa je v Ljubljani, Kopru in Gorici. Orožniška stotnija v Ajdovščini je odprla njegov dosje leta 1930, ko je imel komaj 19 let, štiri leta kasneje pa so za semeniščnika v Gorici na tamkajšnji kvesturi že ugotavljali, da je skrajni Slovenec ("E un sloveno spinto").⁶ Ob njegovem prihodu v Cerknem so oblasti sicer zabeležile zgolj dejstvo, da so ga ljudje v cerkvi pozdravili z napisi v slovenskem jeziku, delili pa so tudi njegove fotografije. Nato je v njegovem ohranjenem dosjeju deset mesecev "praznine",

⁵ AS II, Kvestura Gorica, fasc. 1033d, dosje Mosetti don Giovanni; + Dekan Ivan Mozetič. *Katoliški glas*, št. 7, 18.2.1971.

⁶ AS II, Kvestura Gorica, fasc. 1033h, dosje Kretic don Giovanni.

ob tem da so mu nadzirali pošto. Tako so oblasti junija naslednjega leta ugotovile, da je kaplan pri "Glasniku" v Ljubljani naročil več posvetilnih listin in molitev ter cerkvenih tiskovin, seveda v slovenskem jeziku. Poročilo o tem je šlo v Gorico, kjer je kvestor takoj zaukazal po eni strani preučitev inkriminiranih tiskovin, po drugi pa naj bi poveljstvo orožniške stotnije v Cerknem podalo poročilo o političnem obnašanju kaplana. Čez nekaj tednov je por. Ugo Farina kvestorju poslal zahtevano poročilo, v katerem pravi, da se dotični v moralnem pogledu sicer obnaša normalno, toda izrazito slovensko čustvuje, je ravnodušen do režima ter se nikoli ne udeležuje patriotičnih oziroma fašističnih manifestacij. Drugače pa je izrazito previden pri izjavah in tako še ni dal povoda za ukrepanje. Sicer pa se je naročil tudi na "Bogoljub" iz Ljubljane.⁷

Glavni val vznemirjenja, ki ga je hote ali nehote sprožil kaplan Kretič, pa je nato sledil poleti 1937. Najprej je pozornost fašističnih organov v Cerknem vzbudilo dejstvo, da so otroci kar javno, na cesti in na glas, brali katekizem v slovenskem jeziku. Ob tem so orožniki ugotovili, da je dekan Kunšič priskrbel otrokom knjižico nabožnih pesmi z naslovom "Svete pesmice" in to potem, ko je vojaški kaplan Roberi uvedel lekcije nabožnih pesmi v italijanskem jeziku ob spremljavi klavirja. Omenjeno pesmarico je seveda v zakristiji pri verouku uporabljal kaplan, ki pa je po navedbah v poročilu stotnika Olinta Chiaffarellija, poveljnika orožniške čete Tolmin, otroke učil tudi pesmi, ki niso imele nobene zveze z vero.⁸ Kot dokazno gradivo je stotnik priložil listek z začetnimi verzi znane pesmice o pastirici in pastirju, ki jih je zapisal eden od učencev med omenjenim veroukom. Listek je učencu v šoli odvzela učiteljica Bianca Di Scanno ter ga predala orožnikom. Verjetno je z namenom, da bi preverila vsebino pesmarice, prek šolarjev zaprosila kaplana za en izvod. Le-ta ji je knjižico res poklonil s posvetilom, za katerega je zgoraj omenjeni stotnik

⁷ Prav tam, kvestor poveljstvu stotnije 19.6.1936; poveljnik stotnije kvesturi 12.7.1936.

⁸ Prav tam, poveljnik čete kvestorju 6.7.1937.

ugotavljal, da naj bi bilo napisano v ironičnem tonu, vendar iz samega besedila ne izhaja tako. Pač pa mu je učiteljica v zahvalo napisala kratko pismo, ki pa je bilo zares zafrkljivo, saj v njem govori o neskončni hvaležnosti ter obljublja, da bo prelepo knjižico imela zmeraj pri sebi za "rekreacijo" svoje duše ipd., kar je zaključila s fašističnimi pozdravi.⁹ Kot že rečeno, poročilo in dokazno gradivo, vključno s pesmarico, je prek orožniških poveljstev romalo v Gorico. Stotnik Chiaffarelli je poročilo zabelil z oceno, da je vse to izzvalo veliko zgražanje med vojaškimi organi ter sploh med "regnicoli", to je med priseljenci iz "stare" Italije, v Cerknem. Na poveljstvu goriške skupine tržaške orožniške legije so gradivo analizirali ter napisali končno poročilo, ki ga je poveljnik skupine podpolk. Domenico Marcello nato poslal goriškemu prefektu Veziu Oraziju. Kar se tiče same pesmarice, so ugotovili, kje in kdaj je izšla in kdaj je zanjo svoj "imprimatur" dala nadškofija.¹⁰ So pa kasneje na kvesturi ugotovili, da je v zbirki objavljen tudi slovenski prevod pesmi Tantum Ergo, ki pa naj bi se po tedaj veljavnih cerkvenih predpisih smela peti le v latinskem jeziku. Kvestura se je ob tem namenila raziskati, ali so v Cerknem to pesem peli v slovenščini ter temu ustrezno posredovati pri nadškofiji.¹¹

Glede omenjene pastirske pesmice, ki je obsegala komaj nekaj verzov, pa sta tako orožniško poveljstvo kot tudi kvestura resno zastavila. Besedilo je bilo pretipkano, prevedeno in v vseh treh verzijah poslano prefektu. Ob tem gre pripomniti, da je šolar, ki je pesem zapisal, nekaj izrazov napisal v domačem narečju, kot so jo pač otroci prepevali. Nekdo, ki je moral nekoliko znati slovensko, je te izraze popravil, vseeno pa je izredno zanimiv končni italijanski

⁹ Prav tam, Bianca Di Scanno Kretiču 11.5.1937. Omenjena učiteljica, doma je bila sicer iz Barija, je bila znana kot zelo ostra in zagrizena ženska. Ustni vir Marica Mlakar, 10.7.2000.

¹⁰ Zbirko "Svete pesmice" je 1932 uredil Vinko Vodopivec, ki je v njej tudi sam objavil nekaj skladb. Izdala jo je Goriška Mohorjeva družba, tiskala pa Katoliška tiskarna v Gorici. Glej Koledar GMD 1979, Bibliografija izdaj GMD 1924-1974, str.33-34.

¹¹ Pesem je v slovenščini znana pod naslovom "V zakramentu vse svetosti počastimo" in se poje pri blagoslovu na praznik Sv. Rešnjega Telesa. Ustni vir dr. France Dolinar, 11.7.2000.

prepis, ki je prispel do goriškega prefekta in po svoje kaže stališče fašističnih oblasti do vsega slovenskega:

“paste risa eranze pase ona ima suoie spase astiers
pa pravi inhei na pla ninsi lucno ie”.

Verjamemo, da kljub občasni neprepoznavnosti slovenski bralec ve, za katero pesem gre in da zato “prevod” ni potreben.¹²

V Gorici so nato ukrepali in poklicali kaplana Kretiča na zaslišanje. Na kvesturi ga je zaslišal podkomisar javne varnosti Oscarre Luciani. Ta je postopek začel z značilnim vprašanjem, ali zna brati in pisati. Glede omenjene pesmarice je kaplan potrdil, da jo je otrokom delil dvakrat, maja 1936 in maja 1937, in sicer kot del priprav otrok na šmarnice in to izključno iz verskih nagibov, brez namena, da bi pri njih ohranjal ali utrjeval znanje slovenščine. Zanimal je, da bi otroke učil tudi posvetne pesmi, ker pač to ni njegova naloga, pa tudi sicer je čas odmerjen za verouk tako kratek, da za to niti ne bi imel možnosti. V zvezi s pastirsko pesmico je tudi zanimal, da bi jo on učil, je pa dodal, da je zelo poznana in razširjena med tukajšnjimi ljudmi, tako tudi med otroki. Priznal pa je, da je prejšnje leto po verouku nekajkrat dovolil, da so otroci peli dve pastirski pesmi s povsem nedolžno vsebino.¹³ To zagotovilo ni bilo naključno, kar se je pokazalo konec meseca, ko se je eden od komisarjev kvesture odpravil v Cerkno, da bi osebno pritisnil na oba tamkajšnja duhovnika. Kretiča ni dobil doma, zato je govoril le z dekanom Kunšičem. Opozoril ga je, da je “neprimerno”, da so otroci dobili pesmarice, ki jih nosijo tudi zunaj cerkve ter poudaril, da branje knjige implicitno vsebuje tudi učenje jezika, za kar pa duhovščina ni pristojna. Dekan je obljubil, da bodo v prihodnje knjige uporabljali le znotraj cerkve. Glede kaplana pa je komisar zatrdil, da otroke uči tudi posvetne pesmi, ki so povrh vsega nemoralne, saj omenjena pastirska govori o ljubezni med pastirjem

¹² AS II, Kvestura Gorica, fasc. 1033h, poveljnik orožniške skupine Gorica prefektu 8.7.1937, s prilogami.

in pastirico! Ob tem seveda dekan ni mogel drugega kot obljubiti, da bo kaplana opomnil, naj preneha z zadevnim delovanjem. Komisar je svoje poročilo o obisku v Cerknem končal z zaključkom, da sta oba duhovnika izrecno sovražna Italiji in režimu ter priporočil diskretno, a stalno kontrolo njunega delovanja. O tem so bili obveščeni tudi orožniki, poveljstvu čete v Tolminu je zadevni dopis poslal sam podkvestor Domenico Coco.¹⁴ Nadzor je seveda vseboval tudi pregledovanje pošte.

Skoraj v istem času je ogorčenje ali vsaj vznemirjenje fašističnih oblasti povzročila še ena kaplanova gesta. Še pred omenjenim zaslišanjem v Gorici se je nanj obrnila sekretarka ženskega fašija v Cerknem Ada Rech Visentin s prošnjo, da bi imel žalno mašo ob tridesetdnevnici smrti neke ženske. Po njenem pričevanju je na to najprej pristal, toda ko je slišal, da gre za fašistično tovarišico Caterino Kosmac in da bodo prisotni tudi predstavniki stranke in oblasti, je odbil, češ da je za take primere pristojen vojaški kaplan. Šele ko mu je sekretarka povedala, da bo don Roberi tedaj na terenu, je z vidnim odporom privolil ob pogoju, da ne pride kaj vmes. Opozoril pa jo je, da je obeleževanje tridesetdnevnice smrti nenavadno, saj se "v tej deželi" maša zadušnica daruje osmi dan po smrti. O tem "problemu" je sekretarka obvestila najprej komisarja cerkljanskega fašija Umberta Zaniera, ki je o tem takoj poročal v Gorico, pri čemer je vso stvar še malce napihnil, saj naj bi po njegovem sekretarka kaplanu tudi oponesla, češ da je Bog enak tako za Italijane kot za Slovence. To je ona kasneje zanikala. Sekretar goriške federacije PNF Benesperando Luraschi ter nam tudi že znani podpolk. Marcello Domenico sta o tem takoj poročala prefektu. 6. avgusta so gospo Visentin poklicali na poveljstvo orožniške stotnije v Cerknem, kjer je ob prisotnosti podkomisarja Lucianija, ki je v ta namen prišel iz Gorice, o " aferi" dala podrobno izjavo. Izkazalo pa se je, da kaplan nazadnje

¹³ Prav tam, zapisnik zaslišanja 10.7.1937; Ivan Kretič, Iz spominov zlatomašnika. Koledar GMD 1986, Gorica 1986, str. 168.

¹⁴ Prav tam, poročilo komisarja 28.7.1937; podkvestor poveljstvu čete Tolmin 29.7.1937.

ni našel nobenega izgovora več in je 2. avgusta povsem normalno daroval mašo za preminulo fašistko, pri čemer je uporabljal samo latinski jezik, celo pri “zadnjih treh Avemarijah”, ki so se ponavadi izvajale v slovenščini. Visentinova pa je potrdila vtis, da mu je bilo zelo neljubo, ker je moral sprejeti omenjeno nalogo.¹⁵ Ob tej epizodi naj za ilustracijo dodamo, da je bilo leta 1937 v “Fascio di Combattimento” v Cerknem včlanjenih okrog 180 fašistov ter 75 fašistk, pri čemer niti ne omenjamo fašiju “pridruženih” kategorij. Velika večina le-teh je bila seveda iz vrst priseljenih Italijanov, toda nekaj je bilo tudi domačinov. Marsikateri med zadnjimi je ob dogodkih, ki so sledili 8. septembru 1943, slabo končal. To ni veljalo za gospo Visentin, ki so ji novi partizanski oblastni organi, kljub temu da je bila izrazito na slabem glasu, dovolili miren odhod. Njen mož Torquato Rech, ki je bil občinski tajnik, se je iz Cerknega umaknil že prej.¹⁶

Konec avgusta 1937 je podkvestor Coco v sklepnem poročilu povzel vse izsledke preiskave v zadevi Kretič. Med drugim je tudi navedel, da je kaplan zatrdil, da se zaveda možnih političnih posledic pri opravljanju svoje službe ter obljubil nadaljnjo lojalnost. Ob še drugih njegovih opravičilih je podkvestor na koncu odločil, da se za zdaj odložijo predvideni policijski ukrepi proti Kretiču, hkrati pa je od orožniških organov zahteval, da ga pazljivo nadzorujejo in beležijo njegova dejanja oziroma stike ter nemudoma poročajo o vsaki nujni zadevi.¹⁷ Tako se je kaplan očitno za las izognil konfinaciji in da se je gibal po nevarnem robu, se je gotovo sam dobro zavedal, saj v času desetih mesecev, ko je še služboval v Cerknem, oblastem ni več dajal povoda za ukrepanje. V primeru, da bi že takrat moral iti v konfinacijo, pa tedaj to v Cerknem ne bi bil osamljen primer. Konec leta 1936 so namreč domači godci na prireditvi v Dopolavoru zaigrali sokolsko polko (“L’ inno nazionalista sloveno”) in sledile so

¹⁵ Prav tam, zapisnik zaslišanja 6.8.1937.

¹⁶ AS III, 301-62/ZA, Okrožna komisija VOS za Baško, Spisek družin, ki so šle iz Cerkna; AS II, PNF, fasc. 1037/II, seznam ubitih fašistov 18.1.1944; Archivio centrale dello stato Roma (ACS), PNF, Amministrazione statistica, b. 726, 727. Dr. Milici Kacin-Wohinz se zahvaljujem za vpogled v dokumente ACS.

kazni: eden je bil obsojen na tri leta in drugi na dve leti konfinacije, trije pa so bili posvarjeni.¹⁸

Maja 1938 se je Kretič poslovil od Cerknega, saj ga je nadškof Margotti imenoval najprej za župnijskega upravitelja in kmalu zatem za župnika v Kojskem v Goriških Brdih. Fašistični oblastni aparat se je ob tem dejstvu spet zganil in tako so na višje forume ponovno romala poročila in ocene o njegovem obnašanju oziroma političnih stališčih. Nekak povzetek nam že znanih dejstev in dogodkov iz Cerknega je sestavilo poveljstvo orožniške čete v Tolminu. Por. Dante Aliventi ga ni poslal samo kvesturi, ki je sicer imela o Kretiču tedaj že kar zajeten dosje, temveč tudi orožniški stotnji v Gorici, ker je pač Kojsko spadalo pod njen delokrog. Iz tega poročila velja med drugim omeniti trditev, da so Kretiču prizanesli z ostrejšimi policijskimi ukrepi tudi zaradi njegove mladosti (tedaj je imel 26 let). Poročnik na koncu dodaja, da je obravnavana oseba vpisana v seznam drugorodcev, "ki jih je potrebno v primeru mobilizacije internirati". Po določitih Lateranske pogodbe med Vatikanom in Italijo so imele ob umestitvah teritorialnih cerkvenih funkcionarjev oblasti pravico izraziti svoje mnenje, oziroma podati svoj "nulla osta", in to v 30 dneh po začetku cerkvenega postopka. Tako je goriški prefekt zahteval od kvestorja vse podatke o Kretiču, seveda s posebnim ozirom na obtežilne okoliščine.¹⁹ Očitno dotedanja dokumentacija ni zadostovala za resno formalno nasprotovanje, tako da je Kretič normalno nastopil svojo novo službo v Kojskem.

Razmere v občini in kraju Kojsko v Brdih pa so bile za fašistične oblasti v deželnem središču v Gorici seveda še večjega prestižnega pomena kot je veljalo npr. za Cerkno v hribih visoko na severu. Ker pa novi župnik seveda ni spremenil svojih stališč o pravicah slovenskih vernikov oziroma o položaju

¹⁷ AS II, Kvestura Gorica, fasc. 1033h, podkvestor poveljstvu orožniške skupine v Gorici 23.8.1937.

¹⁸ Gabrijel Peternelj, Pred fašisti nismo klonili. Primorske novice, 1.10.1976; ACS, Direzione Generale P.S., Segreteria Capo Polizia 1916-1945, b.15.

¹⁹ AS II, Kvestura Gorica, fasc. 1033h, poveljnik orožniške skupine Tolmin kvestorju 8.6.1938; prefekt kvestorju 15.6.1938.

slovenskega jezika v Cerкви, si je po logiki stvari takoj nakopal zamero pri oblasteh. Tak razvoj dogodkov je najprej napovedal kojščanski podesta Giorgio Cajoli Carrara, ki je poročal prefektu, da je Kretič že pri prvem srečanju nanj napravil zelo slab vtis. Nato so si sledila poročila o dejavnosti župnika, ki so izzvenela kot prav sistematični zbir negativnih točk, dokler jih pač ni bilo dovolj... Ob zaključku šolskega leta je seveda šolarjem med mašo pridigal v slovenščini, odklonil je verouk v italijanščini, organiziral je mladenke s petjem slovenskih pesmi, vodil je romanje na Sv. Višarje, kar naj bi združil z iredentističnim delovanjem. Sodu je izbila dno verjetno organizirana peticija skoraj sto italijanskih družin za pravico do italijanske pridige med mašo. Po začetni polemiki je župnik privolil, da bo od novega leta 1939 imel po drugi nedeljski maši tudi pridigo v italijanščini, toda le za župljane italijanskega jezika. Le-ti in oblasti z njimi so bili seveda nezadovoljni, da je bil italijanski nagovor le po maši, saj naj bi bili s tem diskriminirani. Februarja 1939 so fašistične oblasti v Gorici soglašale s tem, da je novi župnik “nevaren za javni red” in da kaže nepopustljiva slovenska in protiitalijanska čustva. Prefekt je zato pisal notranjemu ministrstvu v Rim, da odobri postopek za konfinacijo. Po pozitivnem odgovoru je prefekt kot predsednik sklical zasedanje t.i. Pokrajinske komisije, da je tudi formalno opravila postopek obsodbe na konfinacijo. Zaradi omenjenega formalnega postopka je bil pred komisijo 27.2.1939 povabljen tudi Kretič, ki je izjavil, da se je pač zmeraj držal cerkvenih predpisov, predvsem pa ni nikdar imel namena žaliti čustva Italijanov. To seveda ni nič pomagalo in naslednjega dne je komisija izdala sklep, da se Ivanu Kretiču določi policijska konfinacija v trajanju dveh let in to na celini (“in terraferma”). Komisijo so sestavljali poleg prefekta kot predsednika še kraljevi tožilec, kvestor, poveljnik fašistične legije, poveljnik orožniške divizije in tajnik.²⁰

²⁰ Prav tam, dosje Kretic don Giovanni; Milica Kacin-Wohinz, Prvi antifašizem v Evropi. Koper 1990, str. 121-122.

Kretič se je na omenjeni sklep pritožil na apelacijsko komisijo pri notranjem ministrstvu v Rimu, ki pa je na podlagi odklonilnih mnenj oblasti na Goriškem pritožbo zavrnila. Tako so agenti kvesture župnika aretirali in ga poslali z oboroženim spremstvom v občino Lauria (Potenza) v južni Italiji, od koder pa je bil po enem mesecu prestavljen v Farnese Romano (Viterbo). Medtem se je dogajalo marsikaj, župljani so bili prizadeti in so zanj zbirali denar, ker sam ni imel sredstev za preživljanje, o njegovem primeru so pisali tudi slovenski časopisi itd. Njegova mati Alojzija je na Mussolinija naslovila prošnjo za pomilostitev, zanj se je zavzel tudi nadškof Margotti. Notranje ministrstvo je nato za mnenje prosilo goriškega prefekta. Njegovega mnenja ne poznamo, toda 7.5.1939 je v Gorico prispela uradna brzojavka, po kateri je Duce odobril pogojno osvoboditev konfiniranega Kretiča in čez dva dni se je le-ta že vrnil v Kojsko.²¹

Tu je župnik, ki ga je v nadaljnjih uradnih dokumentih spremljala obvezna oznaka "confinato politico", nadaljeval s svojim slovenskim delovanjem. Toda ob osvoboditvi iz konfinacije naj bi oblasti stavile pogoj, da mora oditi iz Kojskega, tako da ni nikogar vznemirilo, ko je bil že čez dva meseca premeščen za župnika v manj "prestižni" Čepovan. S tem pa seveda v njegovem življenju še zdaleč ni bilo konec burnih doživetij, saj je prebil v Čepovanu vsa vojna leta, ko je kot duhovnik večkrat prihajal med dva mlinska kamna. Po lastnih besedah je bil kar dvakrat pred nemškimi puškami. Različni specializirani partizanski organi, ki so zelo pozorno spremljali ravnanje primorske duhovščine, so se s čepovanskim župnikom le malo ukvarjali, kar je verjetno pomenilo, da se v takem ali drugačnem smislu ni izpostavljal. Po končani vojni je odšel v Gorico ter pomagal pri vzpostavitvi slovenskih cerkvenih ustanov. Ob tem je bil

²¹ AS II, Kvestura Gorica, fasc. 1033h, dosje Kretic don Giovanni; Iz Julijske krajine. Slovenec, št. 113, 18.5.1939, str. 8; Duhovniške vesti. Slovenski dom, št.82, 11.4.1939, str. 3; Kazimir Humar, Monsignor Ivan Kretič. Koledar GMD 1992, Gorica 1992, str. 125-126; Rudolf Klinec, Zgodovina Goriške Mohorjeve družbe. Gorica 1967, str. 145-146. Slednji pisec je podatke nekoliko zamešal, saj je tudi epizodo v zvezi s pesmarico "Svete pesmice" postavil v Kojsko.

postavljen še za župnega upravitelja v Solkanu in ko je tam nahujskana množica hotela apostolskega administratorja dr. Franca Močnika že drugič pognati čez mejo, so po pomoti to storili prav s Kretičem. V naslednjih letih je bil župnik v Doberdolu ter v letih od 1955 do 1989 župnik in dekan v Devinu, kjer se je izkazal z vsestranskim delom na narodnostnem in verskem področju.²²

Tako zaključujemo kratek opis nekaterih najbolj dramatičnih trenutkov, ki jih je med svojim poklicnim poslanstvom v letih pred drugo svetovno preživel duhovnik Ivan Kretič. Ob tem je treba takoj dodati, da vsa omenjena dramatičnost ni bila nasledek morebitnega njegovega posebnega značaja ali celo hotenja njegovih slovenskih vernikov, temveč zgolj in samo posledica logike razmišljanja in delovanja italijanskih fašističnih oblasti. Vsaka, pa čeprav navidez nepomembna stvar, ki je stala na poti načrtovanemu procesu italijanizacije in fašistizacije primorskih Slovencev, je bila takoj registrirana in kriminalizirana. Nekateri epizode, ki smo jih opisali, bi po normalnih merilih lahko obveljale za precej smešne in nepomembne, toda kot rečeno, logika totalitarnega režima jih je spolitizirala in naredila za "pomembne", čemur pa je sledilo tudi bolj tragično nadaljevanje. Ob tem gre samo pripisati, da primeri Cerknega ali Kojškega in predvsem duhovnika Kretiča niso bili tedaj na Primorskem nič izjemnega, takih primerov je režim izsilil kar nekaj.²³ Za samega Kretiča, ki se je najraje spominjal prav svojih kaplanskih let v Cerknem, pa lahko rečemo, da je častno vršil poklic slovenskega primorskega izobraženca.

²² AS II, fasc. 570/I, Pokrajinsko načelstvo Narodne zaščite Okrožnemu načelstvu za Severno Primorsko 3.2.1945; Primorski slovenski biografski leksikon 8. Gorica 1982, str. 200; Alojzij Novak, Črniška kronika. Gorica 1992, str. 251.

²³ Rudolf Klinec, Primorska duhovščina pod fašizmom. Gorica 1979, str. 108 sl.; Milica Kacin-Wohinz, Prvi antifašizem v Evropi. Koper 1990, str. 169 sl.; Kazimir Humar, Monsignor Ivan Kretič. Koledar GMD 1992, Gorica 1992, str. 125.